

*Henryk Paszcza**

PROCESY RESTRUKTURYZACYJNE W POLSKIM GÓRNICTWIE WĘGLA KAMIENNEGO W ASPEKCIE ZREALIZOWANYCH PRZEMIAN I ZMIANY BAZY ZASOBOWEJ

1. Wprowadzenie

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku produkcja węgla kamiennego w Polsce była bardzo wysoka i kształtowała się na poziomie ok. 200 mln Mg rocznie. Maksymalne wydobycie w wysokości 201 mln Mg uzyskano w 1979 r. Okazało się to ilością nadmierną w stosunku do potrzeb w zmienionych uwarunkowaniach polityczno-gospodarczych lat dziewięćdziesiątych. Od tego czasu trwają działania restrukturyzacyjne w polskim górnictwie węgla kamiennego mające na celu dostosowanie branży do potrzeb funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej i zwiększenia konkurencyjności polskiego górnictwa na rynkach światowych. Konieczność ich podjęcia wyniknęła przede wszystkim ze zmian politycznych, jakie nastąpiły w Polsce w roku 1989 (przejście do gospodarki rynkowej), ale także z wystąpienia w tym okresie szeregu zjawisk gospodarczych dla polskiego górnictwa węglowego niekorzystnych, takich jak:

- spadek produkcji przemysłowej i recesja gospodarcza;
- zmniejszająca się energochłonność rynku krajowego, głównie za sprawą zmian w strukturze wytwarzania oraz wprowadzania energooszczędnych technologii w przemyśle i budownictwie;
- niskie ceny węgla na rynkach światowych;
- odchodzenie gospodarek wielu krajów, także w pewnym stopniu polskiej, na rzecz ropy naftowej i gazu ziemnego.

Nie bez znaczenia były również niekorzystne zjawiska wewnętrzne w branży, jak:

- przerosty zatrudnienia i jego niewłaściwa struktura;

* Agencja Rozwoju Przemysłu S.A. Oddział w Katowicach

- nadmiernie rozbudowany potencjał produkcyjny;
- nieelastyczny, scentralizowany system zarządzania branżą;
- znaczny udział majątku nieprodukcyjnego;
- wysoki stopień zadłużenia przedsiębiorstw;
- konieczność ograniczania negatywnego wpływu na środowisko naturalne;
- pogarszający się stan techniczny maszyn i urządzeń;
- brak własnych środków finansowych na modernizację.

Do pogłębienia się niekorzystnej sytuacji górnictwa przyczyniła się także polityka rządu z początku lat dziewięćdziesiątych, gdzie górnictwu węglowemu, w warunkach uwolnienia cen w gospodarce, przypisano rolę kotwicy inflacyjnej poprzez ustalanie najpierw urzędowych, a później regulowanych cen na węgiel.

Wprawdzie kopalnie w latach 1990–1992 otrzymywały dotacje budżetowe do wydobytego węgla, ale nie pokrywały one utraconych przychodów. Kopalnie ponosiły coraz większe straty i nie były w stanie wydobyć się samodzielnie z pułapki zadłużenia. W efekcie ciężar reformy górnictwa musiało przejąć na siebie państwo. Nie można było sobie bowiem pozwolić na upadek branży, od której zależy bezpieczeństwo energetyczne kraju.

2. Restrukturyzacja górnictwa węgla kamiennego w Polsce

Za początek transformacji górnictwa węgla kamiennego uznaje się rok 1989, pierwszy rok zmian ustrojowych i reformowania gospodarki w Polsce.

W roku 1989 funkcjonowało w Polsce 70 kopalń (oraz dodatkowo 3 w budowie), a ich produkcja wynosiła 177,4 mln Mg. Sprzedaż węgla ogółem kształtowała się na poziomie 174,0 mln Mg, z czego około 83,0% sprzedawano w kraju. Przeciętne zatrudnienie wynosiło 415,9 tys. osób. Rok 1989 górnictwo zamknęło nieznacznym zyskiem w wysokości 34,7 mln zł (po uwzględnieniu dotacji przedmiotowych w wysokości 331,6 mln zł) oraz nadwyżką należności nad zobowiązaniami w wysokości 24,2 mln zł (odpowiednio: 133,8 mln zł oraz 109,6 mln zł).

Umownie proces ten można podzielić na kilka etapów, których datami krańcowymi były okresy obowiązywania kolejnych programów rządowych, poszczególnych ustaw restrukturyzacyjnych, bądź daty dokonania gruntownej restrukturyzacji organizacyjnej branży.

Patrząc z perspektywy dnia dzisiejszego można umownie wyróżnić sześć okresów w procesie dostosowywania polskiego górnictwa węgla kamiennego do warunków gospodarki rynkowej:

- I okres obejmujący lata 1989–1992,
- II okres przypadający na lata 1993–1995,
- III okres przypadający na lata 1996–1997,
- IV okres przypadający na lata 1998–2002,

V okres przypadający na lata 2003–2006,
VI okres, po roku 2006 do dziś.

Ww. procesom restrukturyzacyjnym towarzyszyły przejawy napięć społecznych, wyrażanych w różnej formie przez górnicze związki zawodowe oraz załogi przedsiębiorstw górniczych, w tym między innymi w formie: akcji protestacyjnych, strajków ostrzegawczych, okupacji siedzib kierownictw górniczych. Szczególne nasilenie napięć nastąpiło w okresie przygotowywania dokumentów programowych oraz rozwiązań ustawowych, zwłaszcza, gdy ingerowały one w kwestie płacowe lub uprawnienia wynikające z Karty Górnika lub były związane z likwidacją kopalń.

Większość działań naprawczych realizowanych było w ramach kolejnych rządowych programów restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego, finansowanych głównie ze środków budżetowych. Realizacja tych programów związana była w dużej mierze z polityką kolejnych ekip rządowych, a nawet ministrów odpowiedzialnych za tę gałąź przemysłu, chociaż zasadniczy cel programów restrukturyzacji pozostawał ten sam.

Celem zasadniczym restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w Polsce było stworzenie z tej gałęzi przemysłu branży rentownej, ekonomicznie efektywnej, zdolnej do trwałego konkurowania na otwartym rynku.

Aby osiągnąć cel zasadniczy trzeba było zrealizować szereg celów cząstkowych, z których najważniejsza była obniżka kosztów produkcji i wzrost wydajności pracy, co z kolei wymagało:

- odłączenia od kopalń całej sfery nieprodukcyjnej, a także przekazanie realizacji niektórych zadań wyspecjalizowanym podmiotom zewnętrznym (outsourcing);
- racjonalizacji (zmniejszenie) zatrudnienia, bowiem koszty pracy w około 50% stanowiły o poziomie kosztów górnictwa;
- dostosowania poziomu wydobycia węgla do możliwości jego sprzedaży w kraju i w opłacalnym eksporcie; nadmierna podaż węgla nie pozwalała na uzyskanie cen pokrywających koszty;
- ograniczenia mocy produkcyjnych kopalń w celu dostosowania ich do zmniejszającego się zapotrzebowania na węgiel.

Cele te osiągnięte były w różnych okresach z różnym skutkiem, jednak z perspektywy czasu można stwierdzić, że zostały one w pełni zrealizowane.

I okres restrukturyzacji – lata 1990–1992 – usamodzielnienie kopalń

Okres usamodzielnienia kopalń zapoczątkowano likwidacją zcentralizowanego systemu zarządzania. Na początek zlikwidowano pośredni szczebel zarządzania branżą, tj. pięć Przedsiębiorstw Eksploatacji Węgla, a następnie rozwiązano Wspólnotę Węgla Kamiennego, na bazie której utworzono, nie posiadającą uprawnień decyzyjnych wobec kopalń, Państwową Agencję Węgla Kamiennego S.A. Początkowo przejęła ona niektóre obo-

wiązki Wspólnoty, jednak wkrótce przedmiot działania Agencji został zmieniony i dostosowany do działań mających na celu wspieranie procesów restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego. Zniesiono tym samym nadzór nad kopalniami, które w kwietniu 1990 r. przekształcono z przedsiębiorstw użyteczności publicznej w samodzielne przedsiębiorstwa państwowe podlegające regułom rynku.

Restrukturyzacja poprzez usamodzielnienie kopalń przyniosła jednak więcej negatywnych skutków niż korzyści. Wzbudzona konkurencja pomiędzy kopalniami, przy braku konkurencyjności ze strony producentów zewnętrznych, a także innych nośników energii, przy braku środków finansowych, wysokiej inflacji, eliminacji kontroli, wzbudziła tendencję do niwelowania strat poprzez tendencję do zwiększania produkcji, bez uwzględniania rzeczywistego popytu na rynku i sprzedaży węgla po cenach nieadekwatnych do kosztów produkcji, a dalej zaciągania bardzo wysoko wówczas oprocentowanych kredytów na zaspokojenie bieżącej działalności, w tym głównie wynagrodzeń, ale także na zakupy maszyn i urządzeń.

Kolejne lata tego okresu pokazywały, że górnictwo węgla kamiennego, przy tak wysokiej koncentracji w jednym regionie, w żaden sposób nie będzie w stanie poradzić sobie samodzielnie z transformacją, a przyjęte założenie restrukturyzacyjne, przy 60 procentowym uzależnieniu krajowej energetyki od węgla kamiennego, było błędne. Z tego też powodu, już pod koniec 1991 roku rozpoczęto prace nad pierwszym rządowym programem reform dla sektora energetycznego, w tym dla górnictwa węgla kamiennego. W części górniczej programu założono, m.in. wspomniane już uwolnienie cen, całkowite wstrzymanie dotacji przedmiotowych, zamykanie nierentownych kopalń oraz utworzenie z kopalń rentownych około 10 niezależnych, konkurujących ze sobą spółek węglowych. Program ten został kierunkowo przyjęty przez Radę Ministrów, a jego główne tezy zawarto w skierowanym do Banku Światowego „Liście w sprawie polityki energetycznej” i zaakceptowanym przez Bank jako podstawa do rozmów w sprawie pożyczki na restrukturyzację górnictwa.

Realia jednak ulegały znacznie szybszym zmianom niż procedury towarzyszące przyjmowaniu programu. Zanim program wszedł do realizacji, wyniki roku 1991 pokazały jego nieaktualność.

Negatywnym zjawiskiem podejmowanych wówczas działań, poza niewystarczającą dynamiką wzrostu ceny, było ograniczenie dopływu do kopalń rzeczywistych środków finansowych w zamian za sprzedany węgiel. Wskutek ograniczenia eksportu ograniczeniu uległ również gwarantowany dopływ środków finansowych. Należy jednak zauważyć, że do ograniczenia opłacalnego do końca 1992 roku eksportu przyczyniła się również prowadzona przez rząd polityka ograniczania wywozu węgla poza granice kraju poprzez jego limitowanie. Limitowanie to zniesiono dopiero w lipcu 1992 roku.

Wskutek negatywnych zjawisk, już w marcu 1992 roku Minister Przemysłu i Handlu przedstawił Radzie Ministrów „Propozycje w sprawie programów restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego i brunatnego gazownictwa i elektroenergetyki, ciepłownictwa i przemysłu paliw ciekłych”, w których powtórzono to, co już zapisano w wyżej wymie-

nionym programie oraz przyjęto m.in., że w latach 1993–2000 zlikwidowanych zostanie 18 kopalń, dalsza egzystencja samodzielnych kopalń zagraża działalności sektora oraz stabilności i ciągłości dostaw paliw i energii, należy przewidzieć komercjalizację, a w dalszej kolejności prywatyzację górnictwa węgla kamiennego w Polsce.

Mimo przyjęcia dokumentu przez Radę Ministrów, jego założenia nie zostały zrealizowane.

Okres samodzielności kopalń wykazał, że w przypadku górnictwa węgla kamiennego, przy tak ogromnym jego znaczeniu dla gospodarki oraz skali zaszłości, jaka dotyczyła tego sektora, pozostawienie procesu restrukturyzacji pozornym mechanizmom rynkowym, bez możliwości swobodnego kształtowania cen zbytu, było równoznaczne z niekontrolowaną likwidacją sektora górnictwa węgla kamiennego.

Okres ten jednak nakreślił zasadniczy cel procesu restrukturyzacji, którym generalnie ujmując, było stworzenie z górnictwa sektora rentownego, ekonomicznie efektywnego, zdolnego do konkurowania na otwartym rynku. Ten cel ekonomiczny, mimo zróżnicowanego brzmienia, będzie pierwszorzędnym celem w każdym kolejnym przyjmowanym i realizowanym programie restrukturyzacyjnym.

Równocześnie określone zostały priorytetowe obszary restrukturyzacyjne, w których prowadzenie działań winno przynieść najszybciej oczekiwane efekty. Zaliczono do nich:

- restrukturyzację mocy produkcyjnych – dostosowanie zdolności produkcyjnych do rynkowego zapotrzebowania na węgiel;
- restrukturyzację zatrudnienia – racjonalizację zatrudnienia w górnictwie węgla kamiennego;
- restrukturyzację finansową – redukcję zadłużenia i uzyskanie płynności finansowej;
- restrukturyzację majątkową – zbywanie majątku nieprodukcyjnego oraz zbędnego majątku produkcyjnego;
- restrukturyzacja organizacyjna – przekształcenia w sektorze górnictwa węgla kamiennego.

W kolejnych programach dochodzić będą, co prawda z różnym stopniem ważności, takie obszary restrukturyzacji, jak: oddziaływanie górnictwa na środowisko, dostosowanie górnictwa do przepisów Unii Europejskiej, to jednak tych pięć rodzajów destrukcyjnej restrukturyzacji stanowiąc będzie o rodzajach stosowanych instrumentów.

II okres restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego – lata 1993–1995 – konsolidacja kopalń

Negatywne doświadczenia okresu samodzielności kopalń spowodowały konieczność zmiany podejścia w zakresie prowadzenia polityki wobec sektora górnictwa węgla kamiennego, co zapowiadały już pierwsze przygotowane programy uwzględniające restrukturyzację górnictwa jako całości. Rok 1993 rozpoczęto pracami nad programem restruktu-

ryzacyjnym dla górnictwa węgla kamiennego oraz reorganizacją sektora poprzez konsolidację kopalń.

Z dniem 1 marca 1993 roku utworzono sześć spółek węglowych – jednoosobowych spółek Skarbu Państwa, grupujących łącznie 49 kopalń oraz 3 samodzielne kopalnie posiadające również status jednoosobowych spółek Skarbu Państwa. W połowie 1993 roku utworzono dodatkowo Katowicki Holding Węglowy S.A., w skład którego wchodziło 11 kopalń. Ponadto w sektorze znajdowało się również 7 kopalń postawionych w stan likwidacji przed rokiem 1993. Na rynku węgla konkurowało zatem 10 producentów.

Niemal równocześnie, w dniu 15 marca 1993 roku, Rada Ministrów przyjęła program „Restrukturyzacja górnictwa węgla kamiennego w Polsce – Realizacja pierwszego etapu w ramach możliwości finansowych”, który wskazywał konieczność podziału procesu restrukturyzacji górnictwa na trzy etapy, przy czym cele określono dla każdego z nich odrębnie. Najogólniej ujmując, w pierwszym etapie miało nastąpić zahamowanie narastania strat spółek węglowych i stworzenie warunków do uzyskania przez nie rentowności.

Jednak sytuacja na rynku węgla, a co za tym idzie spółek węglowych ulegała dalszemu pogarszaniu. Zbyt optymistyczne prognozy przyjęte w odniesieniu do produkcji i możliwości sprzedaży pogłębiały złą sytuację. Sytuacji spółek w zakresie sprzedaży nie poprawiły działania intensyfikację uzasadnionego eksportu – przekształcenie z dniem 25.06.1993 roku w jednoosobową spółkę Skarbu Państwa Centrali Handlu Zagranicznego „Węglokoks”, powołanie w dniu 26.06.1993 roku Rady Eksportu Węgla, a następnie podpisanie wieloletnich umów pomiędzy „Węglokoks” S.A. oraz producentami węgla kamiennego, gwarantujących ciągłość eksportu węgla w wysokości 26 mln Mg rocznie. Jednak już w pierwszym roku eksport był o 1,5 mln niższy niż gwarantowały to umowy (choć wyższy o 5,8 mln Mg niż w 1992 r.). Dlatego też nim rozpoczęto rzeczywiste wdrażanie przyjętego programu, rozpoczęto natychmiastowe prace nad przygotowaniem „Programu powstrzymania upadłości górnictwa węgla kamiennego w Polsce w 1993 roku”. Dokument ten, mimo, że nigdy nie zaakceptowany formalnie przez Radę Ministrów, stał się podstawą działań realizowanych w drugiej połowie 1993 roku.

Podstawowym celem tego programu było zahamowanie narastania strat w spółkach węglowych i stworzenie warunków do uzyskania rentowności przez ten sektor gospodarki. Cel ten miał zostać osiągnięty w wyniku doprowadzenia górnictwa węgla kamiennego do stanu rentowności, utrzymania konkurencyjności polskiego węgla na rynkach światowych, wypracowanie środków na inwestycje odtworzeniowe i modernizacyjne w kopalniach.

Warto zaznaczyć, że efektem istotnym działań przeprowadzonych w drugiej połowie 1993 roku było rozpoczęcie procesu restrukturyzacji zatrudnienia, zapoczątkowanej podpisaniem w październiku 1993 r. protokołu dodatkowego nr 5 do Układu Zbiorowego Pracy, dotyczącego osłon socjalnych. Ustanowił on pierwsze podstawy prawne do stosowania urlopów górniczych i zasiłków socjalnych dla pracowników wykonujących pracę pod ziemią, objętych zamiarem zwolnienia lub zwalnianych z przyczyn zakładu pracy

w związku z likwidacją kopalń lub ich części. Do końca 1993 roku z możliwości tych skorzystało 1699 osób.

Z dużym sprzeciwem spotkała się realizacja procesów likwidacyjnych w kopalniach. Z tego też powodu spadek wydobycia był niższy od zakładanego o 1,6 mln Mg. Poprawie jednak uległy wskaźniki koncentracji produkcji.

Mimo, że nastąpiło powstrzymanie upadłości spółek węglowych, a uzyskiwane od września 1993 roku wynik finansowy brutto i od listopada wynik finansowy netto były w skali sektora dodatnie, to jednak sytuacja nadal pozostawała bardzo dramatyczna. Stan zadłużenia sektora w stosunku do 1992 roku zwiększył się niemal dwukrotnie, do poziomu ponad 5,4 mld zł. Rozpoczęto, co prawda restrukturyzację finansową spółek węglowych, jednak ograniczyło się to niemal jedynie do podpisania postępowań ugodowych wobec dostawców towarów i usług oraz banków, postępowań układowych wobec dostawców towarów i usług, a także tzw. niekonwencjonalnych form oddłużania wobec budżetu państwa, budżetów terenowych, Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, Funduszu Pracy, Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Narodowego i wojewódzkich funduszy ochrony Środowiska.

Programową podstawą działań restrukturyzacyjnych w latach 1994–1995 był, opracowany pod koniec 1993 roku i stanowiący kontynuację wcześniejszych programów, dokument „Restrukturyzacja górnictwa węgla kamiennego – program dla realizacji II etapu w okresie 1994–1995”.

Dla realizacji tego programu przyjęto szereg założeń, w tym m.in.: przedłużenie okresu obowiązywania systemu osłon socjalnych dla pracowników wykonujących prace pod ziemią w kopalniach, zawarcie w I kwartale 1994 roku przez spółki węglowe wieloletnich umów z głównymi odbiorcami węgla, ceny węgla dla głównych odbiorców kształtowane na podstawie zawartych porozumień, stabilizacja ekonomicznie uzasadnionego eksportu węgla na poziomie 28–30 mln Mg w 1994 roku.

W 1994 roku spółki węglowe oraz kopalnie samodzielne uzyskały łącznie dodatni wynik finansowy brutto, przy czym pięć spółek węglowych oraz dwie kopalnie spółki osiągnęły dodatnie wyniki finansowe netto. Łączny ujemny wynik finansowy netto górnictwa węgla kamiennego w wysokości -191,8 mln zł powstał w wyniku strat poniesionych przez dwie spółki węglowe oraz kopalnie likwidowane. Niestety w 1995 r. nie utrzymano osiągniętych w poprzednim roku wyników finansowych. Jedną z głównych przyczyn powodujących, że w latach 1994–1995 nie osiągnięto stanu rentowności, było między innymi dynamiczny wzrost wynagrodzeń oraz mniejsze od zakładanego, tempo zmniejszania zatrudnienia w kopalniach.

Przeprowadzone w latach 1994–1995 oddłużenie górnictwa węgla kamiennego okazało się nieskuteczne – stan zobowiązań wzrósł do poziomu 6,7 mld zł na koniec 1994 r. i 8,3 mld zł na koniec roku 1995. Na wzrost zobowiązań miało wpływ przede wszystkim ponoszenie przez podmioty gospodarcze w górnictwie strat finansowych. W 1994 roku wynik finansowy netto górnictwa węgla kamiennego wyniósł -191,8 mln zł, a w 1995 roku -782,1 mln zł.

Program dla realizacji III etapu reformy, zapowiadany w pierwszym z programów 1993 roku, nigdy nie powstał.

III okres restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego – lata 1996–1997

Restrukturyzacja w latach 1996–1997 charakteryzowała się niemalże całkowitym wyhamowaniem działań restrukturyzacyjnych o charakterze restrykcyjnym i prowadzeniem działań skoncentrowanych przede wszystkim na restrukturyzacji technicznej, bez uprzedniego zapewnienia stabilnej sytuacji finansowej dla tego typu działań.

Podstawą restrukturyzacji górnictwa w latach 1996–1997 był rządowy program „Górnictwo węgla kamiennego – polityka państwa i sektora na lata 1996–2000. Program dostosowania górnictwa węgla kamiennego do warunków gospodarki rynkowej i międzynarodowej konkurencyjności”, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 30.04.1996 roku.

Tytułowym celem programu reformy górnictwa było dostosowanie górnictwa do warunków gospodarki rynkowej i międzynarodowej konkurencyjności. Oznacza to, że Celem programu, podobnie jak w przypadku poprzednich programów, było osiągnięcie rentowności w górnictwie. Cel ten zamierzano osiągnąć już w 1998 roku poprzez redukcję kosztów wydobycia oraz uzyskanie niezbędnej ceny węgla.

Założono, że cele cząstkowe zostaną osiągnięte w drodze obniżenia zatrudnienia w przeciągu 5 lat reformy o około 80 tys. osób oraz konieczność ograniczenia zdolności produkcyjnych, szacowanych wówczas na około 140 mln Mg (mierzonych wydobyciem netto).

W programie reformy na lata 1996–2000 wskazano główne obszary restrukturyzacji, do których należały restrukturyzacja: techniczna, zatrudnienia, finansowa, restrukturyzacja organizacyjna i własnościowa, a następnie określono strategię działań w tych obszarach.

Działania prowadzone w latach 1996–1997 dalece odbiegały od podstawowych założeń. W przeciwieństwie do nich następowało zwiększenie wydobycia: w 1996 roku do 136,2 mln Mg (wyższe od założeń programu o 4,3%), a w 1997 roku do 137,1 mln Mg (o 7,1%). Nadwyżka produkcji była na tyle wysoka, że spowodowała gwałtowne narastanie stanu zapasów węgla na składowiskach – o 4,6% w 1996 roku (do poziomu 1849 tys. Mg) oraz o 124,5% w 1997 roku (do poziomu 3967 tys. Mg).

Wzrost sprzedaży ogółem w 1996 r. wynikał wyłącznie ze wzrostu sprzedaży węgla na rynku krajowym – o ponad 5% w stosunku do 1995 roku, a sprzedaż węgla na eksport uległa w tym czasie obniżeniu o około 11%. W 1997 roku wielkość sprzedaży ogółem determinowana była spadkiem sprzedaży w kraju (o 2,4%) i wzrostem sprzedaży węgla na eksport (o 6,2%).

W latach 1996–1997 nie podjęto żadnych decyzji w zakresie całkowitej likwidacji kopalń. W roku 1996 kontynuowano proces likwidacji Wałbrzyskich Kopalń Węgla Kamiennego, kopalń: „Nowa Ruda”, „Saturn”, „Sosnowiec”, „Pstrowski”, „Jowisz”, „Siemianowice”, „Paryż” i „Żory”. Zakończono likwidację kopalń: „Paryż” i „Saturn”. Proces częściowej likwidacji prowadzono w 8 kopalniach. W rezultacie prowadzenia procesów

likwidacji w okresie dwóch lat realizacji programu nastąpiło obniżenie zdolności produkcyjnych górnictwa o 2 mln Mg/rok, co stanowiło zaledwie 10% zakładanej wielkości.

W 1997 roku, przy kontynuowaniu wcześniej rozpoczętych procesów całkowitej likwidacji kopalń, realizacją procesów częściowej likwidacji objęto 29 kopalń. Nie przyniosło to jednak rezultatów w postaci obniżenia zdolności produkcyjnych.

Ponadto w sytuacji nie uzyskania wsparcia finansowego w postaci środków z Banku Światowego oraz EBOiR, proces inwestycyjny finansowany był kosztem powiększania stanu zobowiązań, które drastycznie wzrosły i na koniec 1997 roku wyniosły 13,3 mld zł (o 60,5% wyższe niż na koniec 1995 r.).

W konsekwencji rok 1996 górnictwo węgla kamiennego zamknęło stratą finansową netto w wysokości -1,8 mld zł, a rok 1997 stratą netto -2,6 mld zł.

W jakikolwiek sposób sytuacji górnictwa nie mogły wesprzeć działania w zakresie restrukturyzacji finansowej, gdyż przygotowane rozwiązania w tym zakresie, uzależniały proces restrukturyzacji finansowej od bieżącego regulowania przez poszczególne podmioty gospodarcze górnictwa zobowiązań wobec budżetu państwa oraz od niezalegania za okres od dnia 31.07.1997 roku do dnia złożenia wniosku o oddłużenie z płatnościami z tytułów podlegających potencjalnemu oddłużeniu. Z powodu braku płynności finansowej warunki te nie mogły być spełnione praktycznie przez wszystkie podmioty gospodarcze górnictwa węgla kamiennego.

IV okres restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego – lata 1998–2002 – dostosowywanie spółek węglowych do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej

W związku z nieskutecznością programu oraz ponownym lawinowym narastaniem zadłużenia i pogarszającą się dramatycznie sytuacją ekonomiczno-finansową sektora górnictwa węgla kamiennego, w 1998 roku rozpoczęto prace nad dotychczas najbardziej drastycznym programem restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego. Rządowy program „Reforma górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 1998–2002”, przyjęty został przez Radę Ministrów w dniu 30 czerwca 1998 roku, a w dniu 21 grudnia 1999 roku przyjęta została „Korekta programu rządowego Reforma górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 1998–2002”.

Był to najszerzy i najbardziej kompleksowy z dotychczas realizowanych programów restrukturyzacyjnych górnictwa węgla kamiennego. Cele ogólne, założone w programie reformy górnictwa oraz w korekcie programu, zostały określone w sposób następujący:

- 1) dostosowanie podmiotów gospodarczych w górnictwie węgla kamiennego do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej i utrzymanie konkurencyjności polskiego węgla na rynku krajowym;
- 2) zaspokojenie do roku 2010 krajowego zapotrzebowania na węgiel kamienny i ekonomicznie uzasadnionego eksportu, przy zachowaniu wymogów ochrony środowiska

i konkurencyjności w warunkach określonych przez Unię Europejską oraz przy otwartości rynku wszystkich nośników energii z zachowaniem zasady obustronnych korzyści.

Dla osiągnięcia celów ogólnych założono w programie realizację szeregu celów częściowych takich, jak m.in.: nieponoszenie strat finansowych przez spółki węglowe od 2000 roku, obniżenie stanu zatrudnienia do 2000 roku o około 105 tys. osób, dostosowanie zdolności produkcyjnych do obniżającego się zapotrzebowania na węgiel poprzez likwidację do 2000 roku nieefektywnych zdolności o ok. 25 mln Mg /rok, współpracę z gminami górniczymi dla ograniczenia negatywnych skutków reformy górnictwa i zapewnienia ich ekonomicznego rozwoju. Program ten po raz pierwszy uwzględniał aspekt regionalny restrukturyzacji górnictwa, skoncentrowanej w obrębie zaledwie czterech województw.

Realizację reformy po raz pierwszy wsparto sektorową ustawą z dnia 26 listopada 1998 roku o dostosowaniu górnictwa węgla kamiennego do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej oraz szczególnych uprawnieniach i zadaniach gmin górniczych, która weszła w życie z dniem 14 stycznia 1999 roku.

Pogorszenie się sytuacji węgla kamiennego na rynku zbytu w latach 1998–1999, które wyraziło się znacznym przekroczeniem przyjętych w programie reformy założeń o wielkości spadku sprzedaży węgla kamiennego oraz spadkiem cen węgla na rynkach zbytu było powodem opracowania korekty programu rządowego, przyjętej przez Radę Ministrów w dniu 21 grudnia 1999 roku.

W korekcie rządowego programu reformy górnictwa zmianie podlegały cele częściowe, których realizacja warunkowała osiągnięcie celów ogólnych określonych w programie.

W latach 1998–2002 uzyskano łączny ubytek zdolności produkcyjnych w wysokości 34,52 mln Mg/rok. Zakończono wydobywanie w 13 kopalniach całkowicie likwidowanych oraz w wyniku likwidacji ruchów w 10 kopalniach częściowo likwidowanych.

Stan zatrudnienia w górnictwie węgla kamiennego zmniejszył się w latach 1998–2002 z 243 304 osób do 140 717 osób (o 102 587 osób, tj. o 42,2%, przy czym w latach 2000–2002 o 32,9 tys. osób).

Głównym instrumentem restrukturyzacji zatrudnienia, odbywającej się w warunkach spokoju społecznego, był Górniczy Pakiet Socjalny. W latach 1998–2002 skorzystało z niego łącznie 67,0 tys. pracowników kopalń. Spośród instrumentów GPS największym zainteresowaniem cieszyły się urlopy górnicze, z których skorzystało 36,9 tys. osób. Z jednorazowych odpraw pieniężnych bezwarunkowych skorzystało 29,7 tys. osób. Natomiast zasiłki socjalne nie miały żadnego znaczenia dla efektów restrukturyzacji zatrudnienia – skorzystało z nich jedynie 419 osób. W wyniku przejść pracowników na emerytury zatrudnienie zmniejszyło się o 23,1 tys. osób, a wskutek przejść pracowników do jednostek tworzonych na bazie majątku kopalń o około 6 tys. osób.

Zdecydowanie gorsze efekty osiągnięto w zakresie restrukturyzacji finansowej. Na koniec 1997 roku, stan zobowiązań górnictwa wyniósł 13,3 mld zł, a na koniec 1998 roku wzrósł o dalsze 3,2 mld zł do poziomu 16,5 mld zł. Mimo, że w programie rządowym

założono restrukturyzację zobowiązań publicznoprawnych, to przebieg procesu restrukturyzacji zobowiązań w latach 1999–2000 nie był zadowalający.

Nowelizacja ustawy górniczej, wprowadzona ustawą z dnia 15 grudnia 2000 roku, stworzyła możliwości, aby regulowanie zobowiązań powstałych po dniu 1 stycznia 1999 roku wobec ZUS, FP i FGŚP mogło być określane w umowie między dłużnikiem i ZUS.

Zawierane w tym okresie umowy oddłużeniowe dotyczyły przede wszystkim zobowiązań powstałych przed dniem 1 kwietnia 1998 roku (tych, w stosunku do których ustawa określała sposób ich restrukturyzacji).

Główną przeszkodą w szerszym zawieraniu umów oddłużeniowych dotyczących zobowiązań powstałych po dniu 31 marca 1998 roku, w stosunku do których ustawa określała, że sposób ich restrukturyzacji miał zostać określony w umowie pomiędzy dłużnikiem i wierzycielem, był brak zgody wierzycieli zobowiązań na propozycje spółek węglowych dotyczące wielkości umorzeń zobowiązań.

Ustawa górnicza nie doprowadziła do skutecznego przeprowadzenia postępowania oddłużeniowego, gdyż na łączną kwotę proponowanych do restrukturyzacji zobowiązań w wysokości 15,9 mld zł do końca 2002 roku zrestrukturyzowano jedynie 3,0 mld zł (18,9%).

Wyniki finansowe górnictwa w latach 1998–2002 (ze sprzedaży węgla kamiennego oraz finansowy netto) w porównaniu do założeń programu przedstawiały się następująco:

		1998 r.	1999 r.	2000 r.	2001 r.	2002 r.
Wynik ze sprzedaży węgla	<i>Wykonanie</i>	-2604,3	-1424,8	238,7	715,8	432,7
	<i>Program rządowy</i>	-2290,0	-926,9	-264,7	756,2	1087,5
Wynik finansowy netto	<i>Wykonanie</i>	-4276,2	-3447,3	-1763,0	182,1	-656,8
	<i>Program rządowy</i>	-3117,5	-3301,8	-1815,5	-795,9	568,5

Mimo niezaprzeczalnej poprawy wyników ekonomiczno-finansowych i uruchomienia procesu oddłużeniowego nie został osiągnięty cel cząstkowy programu, dotyczący osiągnięcia przez górnictwo w 2002 roku dodatniego wyniku finansowego netto. Za rok 2002 górnictwo wykazało stratę w wysokości -608,7 mln zł, przy zakładanym w programie rządowym zysku 568,5 mln zł.

Uzyskiwane ujemne wyniki finansowe w roku 1998 i roku 1999 spowodowały gwałtowny wzrost zobowiązań z 16,5 mld zł na koniec 1998 roku do 20,6 mld zł na koniec roku 1999.

V okres restrukturyzacji – lata 2003–2006 – osiągnięcie rentowności i ekonomicznej efektywności przez górnictwo węgla kamiennego

Nieskuteczność działań w zakresie restrukturyzacji finansowej, jak również wyczerpywanie się możliwości prostych mechanizmów restrukturyzacyjnych, spowodowały konieczność przyjęcia kolejnego programu. W listopadzie 2002 roku przedstawiono „Program restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 2003–2006 z wykorzystaniem ustaw anty kryzysowych i zainicjowaniem prywatyzacji niektórych kopalń”. Z uwagi na gwałtowny sprzeciw strony społecznej w odniesieniu do określonych przez Radę Ministrów rozwiązań polegających głównie na likwidacji siedmiu kopalń, już w styczniu 2003 roku przyjęto korektę wynikającą z Porozumienia ze stroną związkową z dnia 11 grudnia 2002 roku oraz korektami wynikającymi ze stanu prawnego sektora na dzień 10 stycznia 2003 roku”.

Program ten stał się podstawą do przeprowadzenia generalnych zmian organizacyjnych w sektorze górnictwa. Już w I kwartale 2003 roku utworzono z kopalń pięciu spółek węglowych Kompanię Węglową S.A., będącą największym przedsiębiorstwem górnictwem w Europie. Pozostałe kierunki działań, z uwagi na gwałtowne zmiany, którym zaczął podlegać rynek węglowy, nie zostały w zasadzie nawet wdrożone.

Z uwagi na pogarszającą się sytuację finansową sektora rozpoczęto prace nad kolejną ustawą sektorową, a przede wszystkim nowym programem restrukturyzacji.

Przygotowywana nowa ustawa górnicza uwzględniała tezy rozwiązania nowego programu i weszła ona w życie z końcem roku 2003. Na jej podstawie przeprowadzono największy proces oddłużenia w Polsce. Ustawa wprowadziła umorzenie z mocy prawa określonych zobowiązań publicznoprawnych powstałych do dnia 30.09.2003 roku z dniem wejścia jej w życie, tj. z dniem 29.12.2003 roku oraz określiła zasady odroczeń oraz harmonogram spłaty tych zobowiązań z tytułu: składek na ubezpieczenia emerytalne finansowane przez płatnika, składek na ubezpieczenia emerytalne finansowane przez ubezpieczonego, pozostałych składek na ubezpieczenie społeczne finansowanych przez ubezpieczonego, składek na ubezpieczenia zdrowotne. Łącznie na podstawie tej ustawy umorzono zobowiązania publicznoprawne w kwocie 16,0 mld zł, natomiast odroczeniem, a następnie ratalną spłatą objęto zobowiązania z wyżej wymienionych tytułów w wysokości 2,1 mld zł. Ponadto, na podstawie wcześniej realizowanych procesów oddłużeniowych umorzono zobowiązania na łączną kwotę 2,1 mld zł. Łącznie zatem w 2003 roku umorzono 18,1 mld zł zobowiązań publicznoprawnych, a odroczeniami i ratalną spłatą objęto zobowiązania w wysokości 2,6 mld zł. Wskutek przeprowadzenia skutecznej restrukturyzacji finansowej górnictwo węgla kamiennego uzyskało wynik finansowy netto na poziomie 9666,6 mln zł.

Z uwagi na narastające bariery w skutecznej realizacji obowiązującego od stycznia 2003 roku programu, w kwietniu 2004 roku przyjęto dokument pn. „Restrukturyzacja górnictwa węgla kamiennego w latach 2004–2006 oraz strategia na lata 2007–

–2010”. W programie tym założono dwuwariantowość planowanych procesów restrukturyzacyjnych:

- docelowy model, zakładający zmniejszenie zdolności produkcyjnych o 14 mln Mg zdolności produkcyjnych oraz zmniejszenie zatrudnienia o 25,5 tys. osób do końca 2006 roku;
- wariant alternatywny, zakładający zmniejszenie zdolności produkcyjnych o 7,8 mln Mg oraz zmniejszenie zatrudnienia o 19,5 tys. osób do końca 2006 roku, realizowany w warunkach utrzymania się wysokiej koniunktury na węgiel oraz spełnienia przez przedsiębiorstwa górnicze określonych warunków ekonomicznych.

Natomiast w dniu 07.09.2004 roku, z uwagi na fakt wstąpienia Polski do Unii Europejskiej, Rada Ministrów przyjęła „Plan dostępu do zasobów węgla kamiennego w latach 2004–2006 oraz plan zamknięcia kopalń w latach 2004–2007”. Plan ten wynikał bezpośrednio z założeń programowych restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego i stanowił podstawowy dokument wymagany przez Komisję Europejską przy notyfikacji pomocy publicznej dla sektora górnictwa. W dniu 22 czerwca 2005 r. Komisja Europejska przyjęła Decyzję nr K(2005)1796 w sprawie notyfikowania pomocy państwa dla polskiego sektora węglowego w latach 2004–2006. W decyzji tej Komisja uznała plan restrukturyzacji za zgodny ze wspólnym rynkiem oraz zatwierdziła pomoc państwa dla polskiego przemysłu węgla kamiennego w latach 2004, 2005 i 2006.

Dokumenty programowe w zakresie restrukturyzacji zatrudnienia wprowadziły zmodyfikowane, w stosunku do programu z lat 1998–2002 instrumenty. W zdecydowanie większym stopniu uwzględniały one aktywną rolę odchodzących z pracy górników na rynkach pracy. Jednak zasadniczo, prowadzona w latach 2004–2006 restrukturyzacja zatrudnienia opierała się na odejściach naturalnych oraz instrumentach osłonowych kierowanych do osób, które w niedługim czasie odejdą na emeryturę.

Z uwagi na korzystną koniunkturę na rynkach zbytu węgla w latach 2004–2006 realizowano w tym okresie wariant alternatywny, czyli łagodniejszy.

Realizowane w latach 2003–2006 działania restrukturyzacyjne rozwiązały problem restrukturyzacji finansowej, to jednak, podobnie jak programy realizowane w latach poprzednich nie rozwiązały skutecznie problemu majątku nieprodukcyjnego oraz zbędnego majątku produkcyjnego, który obciąża działalność gospodarczą podmiotów sektora górnictwa węgla kamiennego. Nie uwzględnił lub uwzględnił w zbyt niskim stopniu również ujawniających się negatywnych skutków dotychczasowych procesów restrukturyzacyjnych takich, jak m.in. starzenie się załóg górniczych i powstająca luka pokoleniowa, Modernizacja techniczna kopalń, zbyt niski zakres robót udostępniających nowe zasoby węgla.

VI okres restrukturyzacji – po roku 2006

Rok 2006 zakończył etap realizacji typowych programów restrukturyzacyjnych, obejmujących określone szczegółowo w ustawodawstwie instrumentarium restrukturyzacyjne.

W dniu 31 lipca 2007 roku Rada Ministrów przyjęła dokument „Strategia działalności górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 2007–2015”, określający pożądane, z punktu widzenia Państwa Polskiego, kierunki funkcjonowania w tych latach sektora górnictwa węgla kamiennego. W dokumencie nie ustalono szczegółowych działań restrukturyzacyjnych, lecz określono kierunki w zakresie strategii działalności górnictwa, które powinny stanowić podstawę do budowy strategii przez spółki węglowe – producentów węgla kamiennego.

W Strategii rządowej określono, że celem polityki Państwa w stosunku do sektora górnictwa węgla kamiennego jest racjonalne i efektywne gospodarowanie złożami węgla znajdującymi się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, tak aby zasoby te służyły kolejnym pokoleniom Polaków.

Przyjęto, że cel ten będzie realizowany poprzez działania zgrupowane wokół następujących celów częściowych:

- zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego kraju poprzez zaspokojenie krajowego zapotrzebowania na węgiel kamienny, w tym również wykorzystanie węgla do produkcji paliw płynnych i gazowych;
- utrzymanie konkurencyjności polskiego węgla kamiennego w warunkach gospodarki wolnorynkowej;
- zapewnienie stabilnych dostaw węgla kamiennego o wymaganej jakości do odbiorców krajowych i zagranicznych;
- wykorzystanie nowoczesnych technologii w sektorze górnictwa węgla kamiennego dla zwiększenia konkurencyjności cenowej, bezpieczeństwa pracy, ochrony środowiska oraz stworzenia podstaw pod rozwój technologiczny i naukowy w szczególności regionu śląskiego i małopolskiego.

Dla osiągnięcia określonego celu strategicznego oraz celów częściowych przyjęto, że realizacja wszystkich koniecznych działań powinna uwzględniać:

1. Poszukiwanie nowych możliwości wykorzystania węgla oraz nowych odbiorców;
2. Dostosowywanie zdolności produkcyjnych górnictwa do możliwości sprzedaży węgla kamiennego na rynku;
3. Utrzymywanie kosztów produkcji węgla w kopalniach na poziomie konkurencyjnym w stosunku do cen węgla i utrzymywanie tym samym przez spółki węglowe ekonomicznej efektywności;
4. Utrzymywanie zadowalającego poziomu płynności finansowej oraz zdolności kredytowej przez spółki węglowe;
5. Zapewnienie stabilnych i bezpiecznych ekonomicznie miejsc pracy w kopalniach węgla kamiennego oraz racjonalne gospodarowanie zasobami pracy;
6. Prowadzenie przez zarządy spółek węglowych efektywnej polityki zarządzania poza-produkcyjnymi rzeczowymi aktywami trwałymi i długoterminowymi aktywami finansowymi;

7. Podjęcie przez spółki węglowe działań związanych ze zwiększeniem przychodów poprzez racjonalne gospodarowanie produktami ubocznymi i odpadami (np. metan, skała płonna, woda, złom);
8. Podjęcie przez spółki węglowe działań zmierzających do maksymalnego ograniczenia kosztów powstających między producentem a ostatecznym odbiorcą węgla (kosztów usług związanych z dystrybucją i transportem węgla).

Istotnym elementem zawartym w Strategii sektora są inwestycje, które powinny pozwolić na utrzymanie wydobycia węgla na poziomie odpowiadającym zapotrzebowaniu na rynku krajowym i ekonomicznie uzasadnionemu eksportowi, przy równoczesnym uwzględnieniu poprawy jakości produkowanego węgla jako paliwa przyjaznego środowisku naturalnemu w aspekcie czystych technologii spalania.

Z uwagi na niezakończenie części procesów restrukturyzacyjnych takich, jak m.in. proces dokapitalizowania Kompanii Węglowej S.A., zmiany organizacyjne w górnictwie i dokończenie budowy grupy węglowo-koksowej, zakończenie ratalnej spłaty zobowiązań wobec ZUS, zakończenie działań polikwidacyjnych i usuwanie szkód górniczych po kopalniach zlikwidowanych, strategia koncentruje się również na nich. Dodatkowo uwzględnia nowe zjawiska i realia, do których należy zaliczyć przede wszystkim: wymagania wynikające z tzw. pakietu klimatycznego, brak inwestycji w udostępnianie nowych zasobów węgla, możliwości nowych zastosowań węgla kamiennego, jak również możliwości do gospodarczego wykorzystania produktów ubocznych (np. metan, skała płonna).

Na realizację Strategii w ostatnich latach znaczący wpływ miały gwałtowne zmiany zachodzących na światowych rynkach węglowych i finansowych. W latach 2007–2008 następował dynamiczny wzrost popytu na węgiel kamienny na rynkach światowych, a światowi producenci nie nadążali z produkcją, a firmy transportowe z dostawami węgla do odbiorców.

Również na polskim rynku odnotowano trudności z dostawami właściwych ilości węgla do odbiorców. Wskutek prowadzonych w poprzednich latach działań restrukturyzacyjnych, ukierunkowanych przede wszystkim na zmniejszenie produkcji, zatrudnienia oraz obniżanie kosztów wydobycia, ograniczono w znacznym stopniu inwestycje na udostępnianie nowych ścian wydobywczych oraz odnowę parku maszynowego. Niedoinwestowanie spółek w przeszłości skutkowało w sytuacji dużego popytu na węgiel, ograniczonymi możliwościami jego wydobycia i zmniejszonymi z tego powodu dochodami przedsiębiorstw i pośrednio budżetu państwa.

W latach 2007–2008 wydobycie węgla, mimo wzrostu zapotrzebowania, uległo dalszemu obniżaniu z 94,3 mln Mg w 2006 roku do 83,4 mln Mg w roku 2007. Spadkową tendencję miała również sprzedaż, która w porównaniu do 2006 r. zmniejszyła się o 11,5% (z 93,4 mln Mg do 82,7 mln Mg), przy czym spadek ten był skutkiem zmniejszonej sprzedaży węgla poza granicami kraju (o 47,5%). Wynikało to z konieczności zaspokojenia potrzeb w pierwszym rzędzie odbiorców krajów.

Pod koniec 2008 roku nastąpiło jednak gwałtowne zahamowanie dynamicznego rozwoju rynków węglowych, co związane było z ujawnionym w trzecim kwartale 2008 roku kryzysem na rynkach finansowym. Gwałtowne załamania rynków finansowych skutkuje nadpodażą węgla na rynkach światowych i europejskich, w tym również polskim, a co za tym idzie niskimi cenami zbytu. Niedobór węgla kamiennego na polskim rynku w latach 2007–2008 skutkowało wzrostem importu tego surowca, który w 2008 r. osiągnął poziom powyżej 10 mln Mg i po raz pierwszy w powojennej historii Polski był wyższy niż sprzedaż węgla przez polskich producentów poza granicami kraju. Wysoki import, rzędu 10 mln Mg, wystąpił również w 2009 r. Jednak do tego przyczyniło się gwałtowne załamanie cen węgla na rynkach europejskich, które w wielu regionach naszego kraju są niższe niż ceny węgla polskiego.

Trudna sytuacja rynkowa zmusiła zarządy spółek węglowych do podejmowania działań antykryzysowych, bez wstrzymywania jednak prowadzonych procesów inwestycyjnych w zakresie modernizacji oraz rozwoju bazy zasobowej mających na celu dostępnienie nowych zasobów węgla, jak również wzrost jakości sprzedawanego produktu.

Z drugiej jednak strony należy wspomnieć, że mimo trudnych uwarunkowań rynkowych w 2009 roku dużym sukcesem okazał się proces prywatyzacji pierwszego polskiego producenta debiutującego na giełdzie papierów wartościowych.

3. Zmiana zasobów węgla kamiennego

Aktualny stan bazy zasobowej węgla kamiennego jest wynikiem zmian w ocenie zasobów złóż kopalń czynnych wynikających z wdrażania zasad gospodarki rynkowej jak również wskutek kolejnych działań restrukturyzacyjnych prowadzonych w sektorze górnictwa węgla kamiennego.

Zmiany te wymusiły przede wszystkim:

- inne podejście w stosunku do wartości gospodarczej zasobów, tak w kopalniach czynnych, jak i w złożach niezagospodarowanych;
- likwidację kopalń uznanych za trwale nierentowne;
- dążenie do rentowności pozostałych kopalń przede wszystkim poprzez wzrost koncentracji wydobycia.

Likwidacja kopalń lub ich części spowodowała utratę znacznej ilości zasobów węgla, w tym zasobów operatywnych. Ich ubytek w latach 1990–2008 tylko w części był wynikiem eksploatacji. Łącznie w tym okresie kopalnie polskie wydobły około 2540 mln Mg węgla. Jeśli doliczyć do tego straty w złożu związane z eksploatacją, to i tak nie wypełni to przecież pokazanej w tabeli 1 różnicy w stanie zasobów pomiędzy rokiem 1990 i 2008.

TABELA 1

Stan zasobów węgla kamiennego w Polsce w złożach kopalń czynnych (mln Mg)

Rok	Zasoby bilansowe	Zasoby przemysłowe	Zasoby operatywne
1990	29 563	16 803	12 367
1995	23 948	11 381	8390
2000	16 590	7830	5479
2005	15 713	6002	3806
2008	16 002*	4898*	2922*

Źródło: dane ARP O/Katowice. *Zasoby dla całości złoża

Zasoby bilansowe zagospodarowanych wszystkich krajowych złóż węgla kamiennego w latach 1990–2008, w których przeprowadzono proces głębokiej restrukturyzacji górnictwa, zmniejszyły się o 13 561 mln Mg, czyli o ponad 45,9% i według stanu na 31.12. 2008 roku wynosiły 16 002 mln Mg. W przypadku zasobów przemysłowych, które ewidencjonowane są głównie w złożach kopalń czynnych i stanowią podstawę do planowania i projektowania działalności górniczej, ubytek ten wyniósł 11 905 mln Mg, a baza tej kategorii zasobów zmniejszyła się aż o 70,8%, do poziomu 4898 mln Mg.

Na dzień dzisiejszy średnia wystarczalność zasobów operatywnych całkowitych w skali całego sektora, przy założonym przez spółki węglowe i kopalnie samodzielne poziomie wydobycia na poziomie roku 2009, wynosi około 37,7 lat.

Konieczne jest więc podejmowanie już dzisiaj intensywnych działań mających na celu dalsze rozpoznawanie zasobów bilansowych, a także umożliwienie dostępu do złóż rezerwowych i perspektywicznych. Udostępnienie tych złóż a następnie ich eksploatacja będą wymagały podejmowania wzmózonych wydatków inwestycyjnych, gdyż będzie się to często wiązało z koniecznością prowadzenia prac w nisko położonych, trudnodostępnych, pochylonych i niskich pokładach. Potrzeby inwestycyjne polskiego górnictwa węglowego do 2015 roku szacuje się na około 20 mld zł.

4. Podsumowanie

Proces restrukturyzacji polskiego górnictwa węgla kamiennego realizowany niemal przez dwie dekady, w ramach kolejnych rządowych programów restrukturyzacji branży miał różnorodne oblicza, prowadzony był z różnym skutkiem i nie jest procesem delfinitywnie zakończonym. Główne jego cele, którymi były: ograniczenie nadmiernych zdolności produkcyjnych kopalń, redukcja zatrudnienia, wzrost produktywności i efektywności ekonomicznej oraz rozwiązanie problemu wysokich i od wielu lat kumulujących się zobowiązań przedsiębiorstw górniczych zostały osiągnięte. Dokonano tego przede wszystkim na skutek zaangażowania w proces naprawy branży znacznych środków budżeto-

wych, ale także dzięki przyzwoleniu społecznemu dla głębokich zmian i aktywności samych przedsiębiorstw górniczych. Należy przy tym podkreślić, że przyjmowane założenia i dokumenty programowe nie zawsze związane były z realiami, a bardzo często były odpowiedzią na zapotrzebowanie gospodarczo-polityczne. Niemniej jednak w procesie restrukturyzacji również i te realia należało uwzględnić.

TABELA 2

Wybrane wskaźniki restrukturyzacji górnictwa węglowego w latach 1989–2009

Lp.	Nazwa wskaźnika	Lata				
		1989	1998	2002	2006	2009*
1	2	3	4	5	6	7
1.	Liczba kopalń czynnych [liczba]	70	54	41	32	31
2.	Produkcja węgla kamiennego [mln Mg]	177,4	116,0	102,1	94,30	77,5
3.	Sprzedaż węgla ogółem [mln Mg]	174,0	114,3	99,9	93,4	73,0
4.	Sprzedaż węgla w kraju [mln Mg]	145,1	86,8	76,9	77,6	64,2
5.	Liczba ścian czynnych	861	252	151	128	117
6.	Średnie dobowe wydobycie węgla handlowego z jednej ściany [Mg /d]	863	1890	2875	3066,0	2602*
7.	Średnie zatrudnienie w kopalniach [tys. osób]	415,9	224,6	139,8	118,9	115,9
8.	Wydajność ogólna [Mg/rok/1 zatrudn.]	427	517	730	793	668
9.	Średnia cena zbytu węgla [mln zł]	1,38	121,55	142,55	183,62	279,20*
10.	Koszty jednostkowy sprzedanego węgla [zł/Mg]	3,03	144,16	138,22	175,54	266,35*
11.	Jednostkowy wynik ze sprzedaży węgla [zł/Mg]	-1,65	-22,61	4,33	8,08	12,85*
12.	Wynik finansowy netto [mln zł]	34,7	-4276,2	-656,8	367,4	-166,9*
13.	Stan należności na koniec roku [mln zł]	133,8	3306,7	2531,9	1581,1	1912,8*
14.	Stan zobowiązań na koniec roku [mln zł]	109,6	16 524,9	22 846,9	7026,1	7702,6*

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARP.

Uwaga: *bez danych Lubelski Węgiel „Bogdanka” S.A.

Podkreślenia wymaga fakt, że w przypadku polskiego górnictwa węgla kamiennego procesy restrukturyzacyjne były o tyle utrudnione, gdyż górnictwo skoncentrowane jest w zasadzie w najludniejszym regionie kraju i tu też występuje koncentracja przemysłów związanych bezpośrednio i pośrednio z sektorem górnictwa węgla kamiennego. Jakikolwiek więc zmiany w sektorze miały znaczący oddźwięk w sytuacji regionu.

Podstawowe wskaźniki charakteryzujące przemiany w polskim górnictwie węgla kamiennego przedstawia powyższa tabela.

Podstawowym osiągnięciem procesu restrukturyzacji sektora górnictwa węgla kamiennego było ograniczenie jego nadmiernych zdolności produkcyjnych. W okresie 1989–2006 wielkość produkcji zmalała z poziomu 177,4 mln Mg do 77,5 mln Mg, co oznacza jej spadek o 56,3%. W analogicznych proporcjach zmalała w tym okresie sprzedaż węgla kamiennego z 174 mln Mg w roku 1989 do 73,0 mln Mg w roku 2009.

Działania w zakresie koncentracji wydobycia spowodowały, iż ilość czynnych ścian wydobywczych z 861 w 1989 roku spadła prawie siedmiokrotnie, i na koniec roku 2009 wynosiła jedynie 117. Średnie dobowe wydobycie z jednej ściany zwiększyło się z 863 Mg /dobę w 1989 roku do 2602 Mg /dobę na koniec roku 2009.

Z 70 kopalń prowadzących działalność wydobywczą w 1989 roku na koniec roku 2009 w górnictwie węgla kamiennego czynne były 31 kopalnie.

Średnie zatrudnienie w kopalniach zasadniczych obniżyło się w porównaniu do roku 1989 o 300,0 tys. pracowników, osiągając na koniec roku 2009 poziom 115,9 tys. osób, co stanowi jedynie 27,8% zatrudnienia z początku okresu. Redukcja zatrudnienia, a także zmiany w technicznym wyposażeniu ścian wpłynęły na radykalną poprawę wydajności ogólnej, która w 2008 roku, osiągając 668 Mg/pracownika/rok, była prawie dwukrotnie wyższa od wydajności w 1990 roku (380 Mg/pracownika/rok).

Likwidacja kopalń najmniej efektywnych, wydzielenie majątku nieprodukcyjnego, restrukturyzacja zatrudnienia przyniosły pozytywne efekty również w zakresie kosztów wydobycia węgla. Również tendencje w strukturze rodzajowej kosztów produkcji węgla można uznać za zadowalającą, uwzględniając takie zjawiska jak: wzrost cen materiałów i energii, presja na podwyżki wynagrodzeń, itp.

Kolejne ustawy restrukturyzacyjne (oddłużenie kopalń), działania w zakresie redukcji kosztów oraz poprawa koniunktury na węgiel przyniosły ostatecznie zdecydowaną poprawę sytuacji finansowej. Górnictwo odzyskało płynność finansową pozwalającą na pełne (od roku 2004) regulowanie bieżących zobowiązań oraz ratalną spłatę objętych restrukturyzacją zobowiązań zaległych.

LITERATURA

- [1] Program pt. „Propozycje w sprawie programów restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego i brunatnego gazownictwa i elektroenergetyki, ciepłownictwa i przemysłu paliw ciekłych” przedłożony w marcu 1992 roku Radzie Ministrów przez Ministra Przemysłu i Handlu.
- [2] Program pt. „Restrukturyzacja górnictwa węgla kamiennego w Polsce – realizacja pierwszego etapu w ramach możliwości finansowych”, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 15 marca 1993 roku.

- [3] Rządowy program „Górnictwo węgla kamiennego – polityka państwa i sektora na lata 1996–2000. Program dostosowania górnictwa węgla kamiennego do warunków gospodarki rynkowej i międzynarodowej konkurencyjności”, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 30.04.1996 roku.
- [4] Program rządowy „Reforma górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 1998–2002”, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 30.06.1998 roku.
- [5] Korekta programu rządowego „Reforma górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 1998–2002”, przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.12.1999 roku.
- [6] Program restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 2003–2006 z wykorzystaniem ustaw anty kryzysowych i zainicjowaniem prywatyzacji niektórych kopalń. Przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 20 listopada 2002 roku (z korektami wynikającymi z Porozumienia strony rządowej ze stroną związkową z dnia 11 grudnia 2002 roku oraz korektami wynikającymi ze stanu prawnego sektora na dzień 10 stycznia 2003 roku), MG, PiPS, Warszawa, styczeń 2003.
- [7] Program restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 2003–2006 z wykorzystaniem ustaw anty kryzysowych i zainicjowaniem prywatyzacji niektórych kopalń. Przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 20.11.2002 roku.
- [8] Program przyjęty w dniu 27 kwietnia 2004 roku przez Radę Ministrów pt. „Restrukturyzacja górnictwa węgla kamiennego w latach 2004–2006 oraz strategia na lata 2007–2010”.
- [9] Dokument „Strategia działalności górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 2007–2015”, przyjęty w dniu 31 lipca 2007 roku przez Radę Ministrów.